

## اعجاز علمی قرآن در قانون زوجیت عام موجودات

انیس کاظمی<sup>۱</sup>

### چکیده

اعجاز در قرآن وجوه مختلفی دارد که یکی از مهمترین آن اعجاز علمی است؛ یعنی وجود گزاره‌های علمی در قرآن. اعجاز علمی قرآن عبارت است از: خبرهای غیبی در امور طبیعی که در قرون اخیر به علت پیشرفت‌ها و کشفیات علوم تجربی، مورد توجه قرآن‌پژوهان و دانشمندان مختلف قرار گرفته است. اعجاز علمی مصادیق مختلفی دارد که در تحقیق حاضر فقط به اعجاز زوجیت عام موجودات در آیات مختلف با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی بررسی شده است. در نتیجه با استقرای آیات مربوط به زوجیت و بررسی معانی مختلف آن (نرو ماده، اصناف و انواع، قرین یکدیگر بودن، فاعل و منفعل و...) در تفاسیر المیزان، نمونه، تبیان و... و بیان مصادیق زوجیت در قرآن (گیاهان، حیوانات، انسان‌ها و همه موجودات) ثابت شده است که این اثبات، خود به خود باعث اثبات معجزه بودن خود قرآن نیز به طور کلی می‌گردد. در ادامه به بعضی از شبهات مانند تعارض زوجیت عام با مسئله بکرزایی برخی موجودات و ناسازگاری آن با تولد حضرت عیسی علیه السلام نیز به نحو مستدل پاسخ داده شده است.

**واژگان کلیدی:** اعجاز، اعجاز علمی، زوجیت عام، بکرزایی، آیات زوجیت.

### ۱. مقدمه

یکی از مهمترین و بزرگ‌ترین معجزه‌ای که خداوند برای هدایت بشر به پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم عطا کرده قرآن کریم است. از این کتاب به عنوان معجزه زنده و جاوید یاد می‌شود؛ یعنی این کتاب نه تنها برای عصر نزول، معجزه است بلکه برای تمام اعصار جنبه اعجاز دارد و با گذشت

---

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد تفسیر و علوم قرآن از کشور افغانستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم العالمیه، قم، ایران.

زمان جنبه‌ها و جهات مختلفی از اعجاز آن کشف می‌شود. وجوه مختلفی چون اعجاز در بلاغت و فصاحت، تشریح، بیان و الفاظ... و از جمله اعجاز علمی قرآن که در چند قرن اخیر با رشد علوم تجربی به شدت مورد توجه قرار گرفته است؛ زیرا دانشمندان و پژوهشگران عصر حاضر بعد از قرن‌ها به مطالب علمی دست یافته‌اند که قرآن کریم ۱۴۰۰ سال پیش به آن اشاره کرده است از جمله مباحث علمی مربوط به حرکت خورشید در آیات ۳۸ تا ۴۱ سوره یس، حرکت کوه‌ها و زمین در آیه ۸۹ سوره نحل، لقاح گیاهان در آیه ۲۲ سوره حجر، حرمت گوشت خوک و خون در آیه ۱۷۳ سوره بقره، زوجیت گیاهان در آیه ۳۶ سوره یس و... .

هنوز علوم بسیاری وجود دارند که انسان از آنها آگاهی ندارد که با گذر زمان و پیشرفت تکنولوژی به آن دست خواهد یافت. هر چه کشفیات جدید بیشتر شود و بشر به رمز و راز طبیعت بیش از پیش پی ببرد، ابعاد گسترده اعجاز قرآن کریم نیز شناخته خواهد شد. یکی از این مطالب علمی، زوجیت عام موجودات است که در تعدادی از آیات نورانی قرآن به آن اشاره شده است که در تحقیق حاضر تلاش شده است این مسئله مورد بحث و تحقیق قرار بگیرد. البته در این مورد تعداد زیادی از نویسندگان و پژوهشگران قرآنی و مفسران، آثار و مؤلفات ارزشمندی دارند از جمله علامه طباطبایی در تفسیر المیزان ذیل آیات مربوط به زوجیت، همچنین در مقدمه کتاب اعجاز قرآن، آیت‌الله مکارم در تفسیر نمونه، طنطاوی در تفسیر جواهر مطالبی را بیان کرده‌اند. طنطاوی در ذیل آیه ۴۹ سوره ذاریات بحث گسترده‌ای را در زمینه زوجیت گیاهان انجام داده است. همچنین دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی در کتاب پژوهشی در اعجاز علمی قرآن به اختصار این موضوع را بررسی نموده است. ایشان با بیان نکات تفسیری و اسرار علمی این مسئله، تعارض زوجیت و بکرزایی را نیز بررسی کرده است. بسیاری از قرآن‌پژوهان دیگر هم آثاری در این مورد دارند که همه با اقتباس از تفاسیر نمونه، المیزان، تبیان و... مطالب شبیه هم ذکر نموده‌اند. در نوشتار حاضر سعی بر آن است که این مسئله به شکل منسجم مورد بحث قرار بگیرد تا در نتیجه مشخص شود که آیا آیات زوجیت عام موجودات،

دلالت بر اعجاز علمی قرآن دارد یا خیر. همچنین به برخی از شبهات مرتبط با این موضوع نیز به نحو مستدل پاسخ ارائه شود. از سوی دیگر در دوران معاصر که پیشرفت علوم تجربی قابل توجه است و پرده برداری و اثبات اعجاز علمی از آیات نورانی قرآن ضروری می نماید و خود دلیل محکم و مستدل بر رد سخنان کسانی است که منکر وحیانی بودن قرآن هستند؛ زیرا اثبات گزاره های علمی موجود در قرآن بر همگان روشن می کند که این کتاب ساخته و پرداخته بشر نیست و وی به هیچ وجه قادر به بیان چنین گزاره های به ویژه در قرون گذشته و در محیط مملو از جهل نخواهد بود.

## ۲. مفهوم شناسی

### ۲-۱. اعجاز در لغت و در اصطلاح

اعجاز از ماده عجز به معنای ضعف و ناتوانی (فراهیدی، ۱۴۱۰/۱، ۲۱۵)، درنگ کردن و تأخیر از چیزی آمده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۵۴۷). در اصطلاح به معنای حقیقتی است شگفت انگیز و بی مانند همراه با تحدی که از طرف انبیای الهی برای اثبات رسالت آنها آورده می شود (مؤدب، ۱۳۹۵، ص ۲۶).

### ۲-۲. علم در لغت و اصطلاح

علم مصدر باب علم، یعلم به معنای دانستن و نقیض جهل است. در کتاب العین آمده است: «عَلِمَ یَعْلَمُ عَلَماً، نقیض جهل» (فراهیدی، ۱۴۰۹، ۱۵۲/۲). در کتاب مفردات راغب به معنای ادراک حقیقت شیء آمده آنجا که آورده است: «الْعِلْمُ: إدراك الشیء بحقیقته» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۵۸۰). همچنین به معنای یقین، معرفت (فیومی، ۱۴۱۴، ص ۴۲۷) و دانش نیز آمده است (لویس معلوف، ۱۹۹۸، ص ۵۲۶). تعریف اصطلاحی علم نسبت به هر علمی مختلف است؛ یعنی علم در هر رشته و فنی و در هر علمی مثل فقه، اصول، کلام، فلسفه، تجربی و... تعریف و اصطلاح خاصی دارد که با تعاریف و اصطلاحات علوم دیگر متفاوت است. به طور کلی می توان

گفت که علم اصطلاحی، علمی است که دانشمندان یک فن آن را در خصوص همان فن به کار می‌برند به گونه‌ای که براساس این تعریف، این فن از فنون و علوم دیگر متمایز می‌شود. مقصود از علم در اینجا علوم تجربی، اعم از علوم طبیعی، مانند فیزیک، شیمی، زیست‌شناسی و علوم انسانی مانند جامعه‌شناسی و علوم تربیتی و حقوق... است؛ یعنی علمی که براساس روش مشاهده و تجربه حسی پایه‌گذاری شده است. علم حوادث طبیعی که با حس و تجربه قابل اثبات و نفی است.

## ۲-۳. اعجاز علمی

مراد از اعجاز علمی قرآن وجود آیاتی در آن است که دربردارنده گزاره‌های علمی است؛ یعنی مطلبی علمی را که قبل از نزول آیه، کسی از آن اطلاع نداشته است، بیان می‌کند و ممکن است مدت‌ها بعد از نزول از سوی دانشمندان علوم تجربی کشف شود. این مطلب علمی به گونه‌ای است که با وسایل عادی بشر عصر نزول قابل فهم و بیان نبوده است. (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۱، ۸/۱)

## ۲-۴. زوجیت در لغت و اصطلاح

زوجیت در لغت به معنای مقارنه الشئ لشیئ است. (فارس، ۱۴۰۴، ۳/۳۵) زوجیت در لغت به معنای قرین بودن و همراه بودن دو شیء است که آن دو براساس برنامه‌ای معین، هدفی مخصوصی را دنبال می‌کنند. زوجیت به این معنا نوعی رابطه میان دو چیز است به گونه‌ای که وجود یکی بدون دیگری موجب اختلال در کارکرد اصلی و مورد انتظار است. در اصطلاح در مورد حیوانات به هر کدام از نر و ماده که قرین یکدیگر هستند زوج گفته می‌شود. همچنین در غیر حیوانات و به طور کلی در همه اشیاء به هر چیزی که مماثل و شبیه دیگری باشد زوج گفته شده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۳۸۴). علامه طباطبایی در این مورد می‌نویسد: «مسئله تزویج دو چیز با هم و پدید آمدن چیز سوم، اختصاص به انسان و حیوان و نبات ندارد بلکه خداوند

تمام موجودات را از این راه پدید می‌آورد. به طور کلی خداوند عالم را از دو موجود فاعل و منفعل درست کرده است که این دو به منزله نر و ماده حیوان، انسان و نبات هستند. هر فاعلی با منفعل خود برخورد می‌کند و از برخورد آن دو، موجود سوم پدید می‌آید». (موسوی همدانی، ۱۳۷۸، ۶۰۶/۱۸) صاحب تفسیر نمونه نیز هر چند کلمه زوج را در اصل لغت به معنای دو جنس نر و ماده دانسته است، اما این اصطلاح را قابل توسعه معنایی دانسته و معتقد است که با تعمیم این اصطلاح به نیروهای مثبت و منفی از آنجا که تمام اشیاء عالم از ذرات مثبت و منفی ساخته شده است، قانون زوجیت به تمام عالم قابل سرایت است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ۳۷۶/۲۲).

### ۳. مصادیق اعجاز علمی قرآن

از جمله مصادیق اعجاز علمی قرآن می‌توان به لقاح (ر.ک.، حجر: ۲۲)؛ مراحل تکامل جنین (ر.ک.، مؤمنون: ۱۱)؛ حرکت خورشید (ر.ک.، یس: ۳۸-۴۱)؛ حرکت کوه‌ها و زمین (ر.ک.، نحل: ۸۹۰)؛ حرمت گوشت خوک و خون (ر.ک.، بقره: ۱۷۳)؛ زوجیت گیاهان (ر.ک.، یس: ۲۶) و ... اشاره کرد.

#### ۳-۱. زوجیت در قرآن

##### ۳-۱-۱. زوجیت در انسان

زوج بودن انسان گذشته از اینکه امر بدیهی است در قرآن نیز به آن تصریح شده است (ر.ک.، روم: ۲۱). راغب در این زمینه گفته است: «زوج به هر يك از دو همسر مرد و زن (نرینه و مادینه) و در حیوانات که با هم جفت هستند و آمیزش جنسی نموده‌اند، گفته می‌شود و همچنین به هر دو جفتی چه در مزاجت و یا در غیر آن مثل جفت کفش و نعلین و نیز به هر دو چیزی که با یکدیگر شبیه یا همانند باشند خواه شباهتی یکسان و یا ناهمسان باشد باز هم آنها را زوج گویند. خدای تعالی گوید: "فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَ الْأُنْثَى" (قیامت: ۳۹) و "وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ" (بقره: ۳۵)، ولی واژه زوجه ناپسند است و به کار نمی‌رود و در قرآن نیامده است. می‌گویند: "زوج المَرءَة؛ شوهر آن

زن" و "وجه الرجل؛ زن آن مرد" و جمعش زوجات است» (راغب، ۱۴۱۲، ۱۵۸/۲). پس اینکه فرمود: «أَنَّ خَلْقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا» معنایش این است که برای شما و یا برای اینکه به شما نفع برساند از جنس خودتان زوج آفرید (علامه طباطبائی، ۱۳۶۰، ۲۴۹/۱۶).

### ۳-۱-۲. زوجیت در حیوانات

در سوره شورا آیه ۱۱ در رابطه با زوجیت در حیوانات تصریح شده است: «فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ». «يَذُرُّكُمْ فِيهِ» یعنی، در این قرار دادن، نسل شما را زیاد می‌کند. خطاب در جمله «يَذُرُّكُمْ» هم به انسان است و هم به حیوان (علامه طباطبائی، ۱۳۸۷، ۳۳/۱۸). همچنین در آیه ۴۰ سوره هود زوجین به معنای جفت است. خداوند خطاب به حضرت نوح علیه السلام می‌فرماید: «از هر جفت دو تا بردار» (طبرسی، ۱۳۷۲، ۲۴۸/۵).

زوجیت در انسان و حیوانات امری واضح و روشن است؛ زیرا انسان از همان ابتدای خلقتش آگاه به این مسئله بوده است، اما اینکه این قانون در گیاهان و نباتات نیز جریان دارد یا خیر، اطلاعی در این خصوص نداشتند بلکه با گذشت زمان کم‌کم به بعضی از نباتات مثل درختان نخل پی بردند که دارای زوجیت هستند تا اینکه در این اواخر (از قرن ۱۸ به بعد) با پیشرفت قابل توجه علم تجربی، پرده از این راز نهفته برداشته شد و روشن شد که این قانون به همه گیاهان و نباتات ساری و جاری است.

### ۳-۱-۳. زوجیت در گیاهان

خدای متعال در سوره حج آیه ۵ می‌فرماید: «وَأَنْبَتْنَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ؛ زمین بعد از آنکه ما بر آن آب نازل کردیم از هر صنف از اصناف گیاهان دارای بهجت یعنی، خوش‌رنگ، و دارای برگ و گل خندان برویانید». همچنین در آیه ۳ سوره فرموده است: «وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ؛ و او کسی است که زمین را گسترده و در آن کوه‌ها و نهرهایی قرار داد و از تمام میوه‌ها در آن دو جفت آفرید». منظور از زوج در غیر

حیوانات و به طور کلی در همه اشیاء هر چیزی است که مماثل و شبیه دیگری است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۳۸۴) به گونه ای که یکی فاعل و دیگری منفعل است و از برخورد آن دو و تأثیرپذیری منفعل از فاعل، موجود سومی به وجود می آید در نتیجه روند شکل گیری و تحقق این عالم براین اساس بوده است که از دو موجود فاعل و منفعل ایجاد گردد و آن دو به منزله نر و ماده حیوان، انسان و نبات محسوب می گردند (موسوی همدانی، ۱۳۷۸، ۶۰۶/۱۸). از ظاهر این دو آیه و آیات دیگر استفاده می شود که قانون زوجیت در همه گیاهان و نباتات ساری و جاری است و همه از این قانون تبعیت می کنند. تکثیر نسل از این طریق قابل تحقق است که یکی بر دیگر تأثیر می گذارد و موجب می گردد تا موجود سومی وجود پیدا کند.

انسان ها در گذشته کم و بیش متوجه این مطلب شده بودند که بعضی از گیاهان دارای نوع نر و نوع ماده هستند؛ یعنی یکی بر دیگری تأثیر می گذارد بدین جهت آنان برای بارور ساختن گیاهان از تلقیح استفاده می کردند. این مسئله در مورد درختان نخل امری شناخته شده بود، اما اینکه این قانون در همه نباتات ساری و جاری است نخستین بار توسط لینه دانشمند و گیاه شناس معروف سوئدی کشف گردید. وی در اواسط قرن ۱۸ میلادی موفق شد که به این واقعیت دست یابد و اعلام کند که مسئله زوجیت در دنیای گیاهان، قانونی عمومی است و گیاهان نیز مانند حیوانات از طریق آمیزش نطفه نر و ماده بارور می شوند و سپس میوه می دهند، اما قرآن مجید قرن ها قبل از این دانشمند در آیات مختلف به زوجیت در جهان گیاهان اشاره کرده (ر.ک.، رعد: ۴؛ لقمان: ۱۰؛ ق: ۷) و این خود یکی از معجزات علمی قرآن است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۲۱۵/۱۵).

### ۳-۱-۴. زوجیت در همه چیز

آیا قانون زوجیت فراتر از نباتات و گیاهان نیز جریان دارد و جهان شمول است؟ آیا همه موجودات غیر از خدای متعال در تحت حیطه این قانون است و از آن تبعیت می کنند یا چنین چیزی وجود ندارد. به عبارت دیگر، آیا می توان چنین قانون عام و کلی را از ظاهر آیات استفاده

کرد؟ ظاهر آیه ۴۹ سوره ذاریات به این قانون کلی و عمومی اشاره دارد: «وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ»؛ و از هر چیز دو زوج آفریدیم شاید متذکر شوید». ظاهر آیه آن است که زوجیت شامل همه موجودات ممکن است و اختصاص به حیوانات و نباتات ندارد چون تعبیر به شیء نموده است و آیات دیگر که قبلاً بیان گردید، نمی‌تواند مقیدی این آیه باشد؛ زیرا موضوع هر کدام از آنها مشخص است که انسان، حیوان و گیاهان است. دلیل دیگر اینکه آیه ۳۶ سوره یاسین تصریح دارد که این قانون در غیر از این سه مورد نیز جاری است که شما از آن آگاهی ندارید که آنجا فرموده است: «سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ»؛ منزّه است کسی که تمام زوج‌ها را آفرید از آنچه زمین می‌رویانند و از خود آنها و از آنچه نمی‌دانند» (یس: ۳۶). جمله: «وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ» از سویی احتمال مقید بودن آیه اول را رد می‌کند از سوی دیگر خود گویایی این حقیقت است که این قانون، قانون جهان شمول و فراگیر است به‌گونه‌ای که همه موجودات ممکن را دربرمی‌گیرد. اگر همه ممکنات را شامل نشود، شامل موجودات مادی می‌گردد که همین جهان موجود است. از جمله: «لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» به خوبی استفاده می‌شود که این قانون دلیل محکم بر وحدانیت خداوند است؛ زیرا معنای آیه این است که اگر ما از هر چیزی جفت خلق کردیم بدان جهت است که شاید شما متذکر شوید و بفهمید که خالق آنها، زوج و شریک ندارد بلکه واحدی است که سراسر جهان شاهد بر یکتایی اوست.

البته آنچه که گفته شد از ظاهر آیه قابل استفاده است و کسی ادعای جزم و قطع در این زمینه ندارد، اما اگر گفته شود که مقصود این دو آیه براساس روایات یا قرائن دیگر (اعم از آیات دیگر و روایات و...) معنای دیگری غیر از این معناست باید گفت که چنین ادعای خود نیازمند به دلیل است. بعضی از بزرگان گفته‌اند که مقصود از زوجین، صنفین است و مراد از تنشیه، مطلق تعدد و تکثر است؛ یعنی از هر چیزی انواع و اقسامی متعددی آفریدیم. (معرفت، ۱۳۸۸/۳۸۰) در جواب می‌توان گفت که چنین معنای با جمله «لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» نمی‌سازد؛ زیرا فایده قابل

ملاحظه در این تذکر وجود ندارد. همچنین اگر به معنای صنف هم باشد باز هم تقابلی با تفسیر زوجیت ندارد چون زوجیت براساس تعریفی که علامه طباطبایی دارد عبارت است از: هر دو چیزی که مقابل هم باشند، یکی فاعل و دیگری منفعل به گونه‌ای که دومی از عمل اولی متأثر گردد و از برخورد آن دو موجود سومی به وجود آید (علامه طباطبایی، ۱۳۶۰، ۵۷۳/۱۸).  
براین اساس، موجودات به شکل زوج خلق شده است که با تأثیرگذاری یکی بر دیگری موجود سومی خلق می‌گردد حال فرقی ندارد این دو موجود حیوانی و نباتی باشند یا جماد، مهم موجود بودن است حتی پایین‌ترین موجودات که در اصطلاح فلاسفه از آن تعبیر به هیولا می‌گردد. در کل همه موجودات مادی شامل این قانون است چه ماده‌ای منبسط و منتشر باشد مثل انرژی‌ها و چه منقبض و غیر منبسط.

شاهد بر این مدعا و کلی بودن این قانون، دیدگاه مفسران و قرآن‌پژوهان است که آنها نیز به این معنایی برده و بر آن تأکید دارند. علامه در المیزان تصریح دارد که «مسئله تزویج دو چیز با هم و پدید آمدن چیز سوم، اختصاص به انسان و حیوان و نبات ندارد بلکه خداوند تمام موجودات را از این راه پدید می‌آورد و به طور کلی عالم را از دو موجود فاعل و منفعل درست کرده است» (موسوی همدانی، ۱۳۷۸، ۶۰۶/۱۸). در تفسیر الکاشف آمده است: «وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ». يدل ظاهر الآية على أن الله سبحانه خلق في كل جنس من الكائنات زوجين ذكرا وأنثى، سواء أكان إنساناً أم حيواناً أو نباتاً أم جماداً لأن كلمة كل شيء تعم الجميع». در این تفسیر نیز عمومیت قانون زوجیت در همه اشیا بیان شده است (مغنیه، ۱۳۸۶، ۱۵۸/۷).

آیت الله مکارم در این باره گفته است: «این آیه می‌تواند اشاره به این حقیقت باشد که تمام اشیای جهان از ذرات مثبت و منفی ساخته شده‌اند و امروز از نظر علمی مسلم است که اتمها از اجزای مختلفی تشکیل یافته‌اند. از جمله اجزایی که دارای بار الکتریسته منفی هستند و الکترون نامیده می‌شوند و اجزایی که دارای بار الکتریسته مثبت هستند و پروتون نام دارد».

(مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۵۵۰/۴). راغب می‌گوید: «از آیه ۴۹ ذاریات به دست می‌آید که همه چیز در جهان دارای زوج و قرین (ضد یا مثل یا جزء ترکیبی) هستند» (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۱، ص ۲۸۵). امین اصفهانی در تفسیر مخزن العرفان می‌گوید: «از هر صنف از اصناف موجودات دو فرد آفریده شده که هر یک جفت دیگری است (کل شی) عموم دارد و شامل تمام اقسام و انواع موجودات می‌گردد و مقصود از زوجین فقط نر و ماده از افراد بشر و حیوانات و انواع و اقسام آنان نیست چنان‌که شاید بعضی چنین گمان کرده باشند بلکه شامل تمام ذره‌های موجودات امکانی می‌گردد» (بانو امین اصفهانی، ۱۳۶۱، ۳۲۹/۱۳).

در تفسیر آیه ۴۹ ذاریات برخی از مفسران این زوجیت را به موجودات زنده تخصیص یا تقیید می‌زدند درحالی‌که براساس آیه نه تنها همه گیاهان و حیوانات دارای نر و ماده هستند بلکه جمادات نیز از قانون زوجیت فراگیر پیروی می‌کنند و تعبیر «مِنْ كُلِّ شَيْءٍ» دال بر این حقیقت است. (مصباح یزدی و سلطانی، ۱۳۸۸، ص ۷) همچنین بسیاری از صاحب نظران از عمومیت واژه شیء در آیه یاد شده، چنین برداشت کرده‌اند که نظام زوجیت محدود به موجودات زنده نیست بلکه به اشیا جامد هم تسری می‌یابد (بیضون، ۱۴۲۴، ص ۸۹؛ حسینی زاده، ۱۳۸۶، ص ۸۳). اینکه بشر هنوز به این حقیقت پی نبرده است مربوط به محدودیت‌ها و نقص‌های دانش بشری است که قرآن در آیه ۳۶ سوره یس، آیه ۷ سوره روم، آیه ۶۷ سوره انعام و آیه ۸ سوره نحل و... بدان اشاره کرده است (سیف، ۱۳۸۳، ص ۸۰). در نتیجه این آیات محدود بودن علم انسان را بیان می‌کند و نشان می‌دهد که حقایق بسیاری در این جهان هست که از دانش انسان پوشیده است.

#### ۴. شبهه تعارض زوجیت عام در قرآن با مسئله بکرزایی

یکی از مصادیق اعجاز علمی قرآن بحث زوجیت اشیا است که خداوند در آیه ۴۹ سوره ذاریات می‌فرماید: «وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ؛ تمامی موجودات را جفت (نر و ماده)

آفریدیم، امید که شما عبرت بگیرید». درباره مسئله زوجیت سؤالی مطرح است و آن اینکه قرآن تأکید می‌کند که خداوند هر موجودی را جفت آفریده است، اما در واقع موجوداتی هستند از قبیل حیوانات ابتدایی، تک‌سلولی هستند و برخی به صورت فردی تولید مثل می‌کنند مانند برخی کرم‌ها و باکتری‌ها که تخمک‌های نر و ماده درونشان وجود دارد؛ یعنی همان بکرزائی یا پاراتنوزنزیس، پدیده‌ای است که طی آن سیستم جنسی مؤنث، بدون حضور سلول‌های جنسی مذکر به تنهایی قادر به باروری خویش باشد. بکرزائی در گونه‌های مختلف جانداران ابتدایی مانند حشرات، عنکبوتان و بندپایان مشاهده شده است. در برخی کرم‌ها نیز سیستمی شبیه آن با نام (دوجنسی) وجود دارد. جالب توجه است که در بکرزائی، گونه ماده به تنهایی و بدون حضور جنس مذکر می‌تواند شبیه خود را به وجود آورد؛ یعنی گونه ماده به تنهایی برای تولید مثل و ازدیاد نسل کافی است. این موارد با آیات قرآن در این موضوع متناقض به نظر می‌رسند (ملکیان، ۱۳۹۵، ۱۰/۶۶).

#### ۴-۱. پاسخ اول

ابتدا باید گفت که آیاتی دیگری نیز وجود دارند که در آنها بحث زوجیت مطرح شده است مانند آیه ۳ سوره رعد: «وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ؛ و از هرگونه میوه‌ای در آن (زمین) جفت قرار داد». آیه ۷ سوره شعرا: «أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ؛ مگر در زمین نگریسته‌اید که چقدر در آن از هرگونه جفت‌های زیبا رویانیده‌ایم». همچنین آیه ۳۶ سوره یاسین: «سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ؛ پاک (خدایی) که از آنچه زمین می‌رویاند و نیز از خودشان و از آنچه نمی‌دانند همه را جفت گردانیده».

با توجه به این مجموعه آیات خداوند می‌فرماید: «همه چیز را زوج آفریدیم»، اما نفرموده است: «از همه چیز نر و ماده آفریدیم». بنابراین، نباید به هر چیزی به دید جنسی نگریست. براین اساس گفته می‌شود زوجیت در این آیات به معنای نر و ماده نیست بلکه به همان معنایی

است که علامه طباطبایی بیان کرده است که عبارت از: هر دو چیزی است که مقابل هم باشند، یکی فاعل و دیگری منفعّل به گونه‌ای که منفعّل از عمل فاعل متأثر گردد و از برخورد آن دو، موجود سومی به وجود آید. در نتیجه حیوانات که به صورت فردی تولید مثل می‌کنند مانند برخی کرم‌ها و باکتری‌ها که دارای تخم‌ک‌های نر و ماده در درونشان هستند، تنافی با قانون زوجیت ندارند. اتم‌ها نیز که متشکل از الکترون با بار منفی و پروتن با بار مثبت است تنافی با قانون زوجیت ندارد بلکه از مصادیق آن محسوب می‌گردد. ذرات بنیادین دیگری که به نام کوراک‌ها شناخته شده است آنها نیز از مصادیق این قانون به شمار می‌رود چه رسد به حیوانات ابتدایی تک سلولی (آمیبه‌ها) و کرم‌ها که از راه جفتگیری تولید مثل می‌کنند؛ زیرا مهم همان تخمک‌هاست که به همدیگر تأثیر می‌گذارند. بنابراین، آنچه موجب تولید نسل می‌گردد همان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری است که از آن به زوجیت تعبیر می‌گردد فرقی ندارد دو موجود باشد یا یک موجود آن یک موجود دارای انواع سلول‌ها باشد یا دارای یک سلول که در درون آن دو نوع نیرو وجود داشته باشد که یکی به دیگری تأثیر بگذارد. خلاصه مطلب اینکه زوجیت به معنای نر و ماده نیست تا اشکال فوق وارد گردد.

البته برخی مفسران تصریح به معنای نر و ماده دارند از جمله مراغی در تفسیر آیه ۳ سوره رعد. علم نیز اثبات کرده است که درختان و گیاهان جز از راه لقاح که از یک عضو مذکر و مؤنث برمی‌آید، ثمر نمی‌دهند، ولی گاهی عضو مذکر در یک درخت و عضو مؤنث در درختی دیگر است (مانند نخل) و گاهی هر دو عضو در یک درخت است که این نیز دو گونه است: یا هر دو عضو در یک شکوفه است (مانند پنبه) یا هر کدام به تنهایی در شکوفه‌ای جداست (مانند کدو) (مراغی، ۶۶/۵). طنطاوی و دیگران نیز همین بیان را در تفسیر این آیه آورده‌اند. دیدگاه این بزرگان را نمی‌توان به طور کلی پذیرفت بلکه جواب اصلی همان است که بیان شد.

جواب دیگری که می‌توان در اینجا بیان نمود آن است که مراد از زوجیت در این آیات همان معنای لغوی اش است که مقارنه‌الشیء لشیئی است (ابن فارس، ۱۴۰۴، ۳/۳۵)؛ یعنی قرین بودن دو چیز. دلیل این مطلب نیز واضح است؛ زیرا آیات قرآن در عصر نزول به همان معنای لغوی اش استعمال می‌شدند نه غیر آن، مگر آنکه قرینه یا قرائنی وجود داشته باشند. براین اساس، این معنا عام و کلی است و شامل هر دو چیزی می‌شود که قرین هم باشند؛ فرقی ندارد که نر و ماده باشند یا غیر آن، از جنس حیوانات و نباتات باشند یا جمادات، کوچک باشند یا بزرگ، هم‌زمان باشند یا در طول هم در یک مکان باشند یا در مکان متفاوت، متضاد باشند یا شبیه و مثل هم، مؤثر و متأثر نسبت به هم باشند یا نباشند. مهم آن است که دو چیز، قرین و جفت هم محسوب گردد. باتوجه به این معنی باید گفت که مسئله زوجیت نه-تنها در مورد بشر و حیوانات و نباتات جای بحث ندارد بلکه در مورد موجودات (بکرزا) و همچنین اتم نیز صادق است. دو مورد اخیر نیاز به توضیح دارد که به نحو اختصار به آن اشاره می‌گردد.

پدیده بکرزایی در میان تک‌یاختگان (تک سلولی‌ها) مثل آمیب‌ها-مژک‌داران- تاژک‌داران و... رواج دارد. البته بکرزایی در بعض از گیاهان و همچنین به بعضی از موجوداتی غیر تک سلولی نیز گفته شده است که اطلاعات در این زمینه نیازمند تحقیق جداگانه دارد که در جای خودش انجام گردد، اما آنچه که مربوط به بحث است نحوه تکثیر آنهاست که به شکل‌های مختلف صورت می‌گیرد از جمله به شکل غیر جنسی که مورد بحث است. تکثیر غیر جنسی نیز دارای صور مختلف است که در ذیل به آنها اشاره می‌گردد.

- تقسیم دوتایی که تک‌یاخته مادر از جهت طولی به دو تک‌یاخته دختر تقسیم می‌شود و در مژک‌داران از عرض تقسیم می‌شوند.

- تکثیر چندتایی که هسته مادر مکرر به چندین هسته دختر تقسیم می‌شود و سپس سیتوپلاسم تقسیم شده و اطراف هر هسته را می‌گیرد.

- جوانه زدن که بعد از رشد کامل سلول مقاومت غشای سلولی در نقطه‌ای کم می‌شود و جوانه‌ای تشکیل می‌شود و مقداری از هسته و سیتوپلاسم مادر وارد آن می‌شود و رشد می‌کند تا آنکه از مادر جدا و زندگی مستقلی را شروع می‌کند. این سه قسم تکثیر را می‌توان نوعی بکرزایی دانست. (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۰، ۱۶۰/۲۹) معنای زوجیت در همه این اقسام سه‌گانه، تکثیر غیر جنسی صادق است چه یک سلول به دو سلول تقسیم گردد یا به چند سلول یا از طریق جوانه زدن، موجود گردد. قسم اول روشن است که دو زوج و قرین خلق شده است قسم دوم نیز سلول‌های مختلف نسبت به همدیگر زوج هستند؛ یعنی شبیه و مقارن هم هستند. در قسم سوم نیز هسته با سیتوپلاسم زوج می‌گردد؛ زیرا آن دو سبب می‌شود تا سلول دیگر وجود پیدا کند.

در مورد اتم، مسئله خیلی روشن است؛ زیرا اتم از الکترون‌ها (با بار منفی) و پروتون‌ها (با بار مثبت) تشکیل شده است. هر کدام از آنها نیز از ذرات بنیادی دیگری بنام کوارک تشکیل شده‌اند که موجب به وجود آمدن بار الکتریکی مثبت، منفی و خنثی در آنها می‌شوند. (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۱، ۱۶۰/۲۹) در همه اینها زوجیت صادق است، بدون آنکه ابهامی وجود داشته باشد. از سوی دیگر هم‌زمان بودن یا هم‌مکان بودن هر دو زوج ملاک و معیار در زوجیت اشیاء نیست. بنابراین، ممکن است دو زوج در دو مکان (مثل الکترون و پروتون که در هسته اتم و مدار اطراف آن هستند) باشد و یا در دو زمان مثل روز و شب و یا برخی از موجودات دیگر. در نتیجه تعارضی بین آیات قرآن در مورد قانون عمومی زوجیت و مسئله بکرزایی و غیر آن وجود ندارد.

## ۵. آیا حضرت مریم دو جنسی بوده است

با توجه به آنچه گفته شده سؤالی مطرح می‌گردد و آن این که آیا حضرت مریم (س) و نحوه تولد حضرت عیسی علیه السلام منافای با قانون زوجیت نیست؟ آیا نحوه تولد یافتن حضرت عیسی؟ با آیات

زوجیت تعارض ندارد؟ از سوی دیگر تولد حضرت عیسی علیه السلام را نمی‌توان نمونه‌ای بر وجود بکرزایی در نسل بشر به‌شمار آورد. در نتیجه این قانون در نسل بشر دارای نقض گردیده و عمومیت آن زیر سؤال می‌رود. درمورد تولد حضرت علیه السلام باید گفت که این امر یکی از معجزات الهی و از امور خالق العاده است؛ زیرا تولد این چنینی برای خود حضرت مریم نیز - هنگامی که بشارت تولد عیسی علیه السلام را شنید که به زودی صاحب فرزندی خواهد شد موجب تعجب گردید. بدین دلیل به خدای متعال عرضه داشت: «قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسَّسْنِي بَشَرٌ؛ پروردگارا! چگونه فرزندی برای من خواهد بود درحالی که هیچ انسانی با من تماس نگرفته (و هرگز همسری نداشته‌ام)». البته جای چنین تعجبی بدیهی است؛ زیرا خداوند این جهان را براساس نظام علی و معلولی اداره می‌کند و هر موجودی براساس یک سلسله عوامل و اسبابی موجود می‌گردد، اما خداوند به این شگفتی پایان داد و فرمود: «قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ؛ این‌گونه خدا هر چه را بخواهد می‌آفریند»؛ زیرا این عالم از آنجا که مخلوق خداست؛ محکوم به فرمان اوست هرچوری که اراده کند همان خواهد شد. خدای متعال به همین مطلب در ادامه سخن قبلش تصریح می‌کند و می‌فرماید: «إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ؛ هنگامی که چیزی را مقرر کند (و فرمان وجود آن را صادر نماید) تنها به آن می‌گوید: موجود باش، آن نیز فوراً موجود می‌شود». در نتیجه تولد عیسی علیه السلام یکی از معجزات الهی است همان‌گونه که سخن گفتن وی در کودکی از معجزات است. شاهد بر این مدعا را می‌توان تفاوت جملاتی که درباره آفرینش حضرت عیسی و یحیی علیه السلام به کار رفته است، دانست؛ زیرا درباره آفرینش عیسی علیه السلام ازجمله یخلق (می‌آفریند) استفاده شده، اما در آفرینش یحیی از عبارت یفعل (انجام می‌دهد) و این تفاوت تعبیر می‌تواند اشاره به تفاوت خلقت این دو پیامبر باشد که یکی از مجرای عادی و دیگری از مجرای غیر عادی به وجود آمده‌اند؛ یعنی خلقتش یک امر خارق العاده است (داورپناه، ۱۳۷۵، ۴۵۶/۵).

اصل شبهه بکرزایی در شبهه قبل جواب داده شد که بکرزایی تنافی با قانون زوجیت ندارد؛ زیرا در این موجودات نیز دو نیروی مؤثر و متأثر وجود دارند و مهم هم همین دو نیروست، فرقی ندارد که آن دو در قالب نر و ماده باشد یا در قالب یک شیء. در مورد تولد حضرت عیسی علیه السلام نیز بعدی ندارد که این قانون ساری و جاری باشد. تولد حضرت عیسی علیه السلام یکی از معجزات الهی و از امور خارق العاده است. در پایان باید گفت که ممکن است جهاتی از موضوع مبهم یا در تعارض با بیان قرآن باشد، اما با پیشرفت علوم و با کشف بیشتر این زوایا نیز روشن خواهد شد و بشر به حقیقت علمی دیگری که قرآن در عصر جاهلیت بدان اشاره کرده است پی خواهد برد. آنچه که در این میان مهم است آن است که علم تا آن حد که کشف کرده پرده از زوایای حقیقت علمی برداشته است که قرآن در ۱۴ قرن قبل بدان اشاره کرده است. هر مقدار که علم پیشرفت کند و کشفیات جدیدی صورت بگیرد پرده از اعجازهای علمی قرآن بیشتر برداشته خواهد شد و آن نقش هدایتگری قرآن برای خداجویان در زمینه‌های علمی پررنگ خواهد گردید.

## ۶. نتیجه‌گیری

اعجاز علمی مصادیق مختلفی دارد که در پژوهش حاضر تنها اعجاز زوجیت عام موجودات در آیات مختلف مورد بررسی قرار گرفت. زوجیت در لغت به معنای قرین بودن و همراه بودن دو شیء است که براساس برنامه‌ای معین، هدف مخصوصی را دنبال می‌کنند به گونه‌ای که وجود یکی بدون دیگری موجب اختلال در کارکرد اصلی و مورد انتظار است. در اصطلاح به معنای نر و ماده، قرین، مماثل و دو نیروی مؤثر و متأثر آمده است. معنای آخری به نظر می‌رسد معنای جامع و کامل است. در قرآن کریم زوجیت در انسان‌ها، حیوانات، گیاهان و همه اشیاء بیان شده است. زوجیت در دو مورد اول جای بحث ندارد گرچه در بعضی از حیوانات استبعاد یا انکار شده است. در مورد گیاهان از آنجا که دانشمندان آن را پذیرفته است نیز جای بحث نیست، اما زوجیت در همه اشیاء جای بحث دارد که آیا می‌توان این آیات را به همه اشیاء و موجودات این

کره خاکی سرایت داد یا خیر. با توجه به بحث‌های که صورت گرفت این تشکیک به طور مستدل جواب داده شد و ثابت گردید که این قانون یک قانون کلی و همگانی است. موجودات بکرزا و اتم‌ها نمی‌توانند مایه نقض این قاعده و قانون قرار بگیرد. این قاعده نه تنها یک قاعده فراگیر نسبت به همه اشیاء است بلکه دلیل مستحکم و مستدل برای وحدانیت خدای متعال است به این معنا که همه ماسوای الله زوج هستند و تنها او واحد احد است. در مورد شبه موجود در تولد حضرت عیسی علیه السلام نیز مشخص شد که تولد آن حضرت معجزه و امر خارق العاده است و خارج از قاعده زوجیت نیست.

### فهرست منابع

#### \* قرآن کریم

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴)، لسان العرب. بیروت: دار الصادر.
۲. اصفهانی، امین (۱۳۸۹). مخزن العرفان در تفسیر قرآن. اصفهان: نشر گلبهار.
۳. بانوی اصفهانی، سیده نصرت امین (۱۳۶۱). مخزن العرفان در تفسیر قرآن. تهران: نهضت زنان مسلمان.
۴. بهارزاده، پروین (۱۳۹۲). بازخوانی مفاهیم زوجیت در قرآن. نشریه علمی-پژوهشی علوم قرآن و حدیث، ۲(۱۰)، ۲۹-۵۰.
۵. بیضون، لبیب (۱۴۲۴). الاعجاز علمی فی القرآن. بیروت: مؤسسه علمی للمطبوعات.
۶. حسینی‌زاده، عبدالمجید (۱۳۸۵). قانون زوجیت عام در قرآن. تهران: جهاد دانشگاهی.
۷. داورپناه، ابوالفضل (۱۳۷۵). انوار العرفان فی تفسیر القرآن. تهران: انتشارات صدر.
۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲). المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دارالعلم الدار الشامیه.
۹. رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۸۰). زوجیت و تعارض آن با بکرزایی. نشریه بینات، شماره ۲۹، ۱۵۴-۱۶۱.
۱۰. رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۸۱). پژوهشی در اعجاز علمی قرآن. رشت: انتشارات کتاب مبین.
۱۱. طباطبایی، محمدحسین (۱۴۱۷). تفسیر المیزان. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه.
۱۲. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۸۷). تفسیر المیزان. مترجم: موسوی همدانی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۳. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تهران: ناصر خسرو.
۱۴. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۹). تفسیر تبیان. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۱۵. عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه (۱۴۱۵). نور الثقلین. قم: ناشر اسماعیلیان.
۱۶. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۰). کتاب العین. قم: انتشارات هجرت.
۱۷. فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴). مصباح المنیر. قم: دارالهجره.
۱۸. لویس معلوف (۱۹۹۸). المنجد فی اللغة و الاعلام. بیروت: المكتبة الشریقه ساحه النجمه.

۱۹. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳). بحارالانوار. بیروت: دارالکتب الاسلامیه.
۲۰. مراغی، احمد بن مصطفی (بی تا). تفسیر مراغی. بیروت: داراحیاء التراث العربی.
۲۱. مظاهری سیف، حمیدرضا (۱۳۸۳). نظریه قرآن در باب چیهستی علم نیم نگاهی به نهضت تولید علم. نشریه معرفت، شماره ۸۳، ۸۰-۹۰.
۲۲. معرفت، محمدهادی (۱۳۸۸). نقد شبهات پیرامون قرآن کریم. قم: مؤسسه التمهید.
۲۳. مغنیه، محمدجواد (۱۴۲۴). تفسیر الکاشف. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.